

Arne Jon Isachsen och Steinar Strøm:

Skattefritt — svart sektor i vekst

Den svarta sektorn ägnas en växande uppmärksamhet i den allmänna debatten. Argument och beslut grundar sig dock ofta på bristfälliga kunskaper om den svarta sektorns omfattning, utveckling och effekter. Den internationella forskningen inom området expanderar snabbt, men resultaten framstår ofta som motstridiga och svåra att bedöma för personer utanför forskningsområdet. Det är därför mycket positivt att två kvalificerade ekonomer, Arne Jon Isachsen vid Norges Bank och Steinar Strøm vid Oslo Universitet, tagit sig tid att presentera forskningsområdet på ett populärt sätt i boken *Skattefritt — svart sektor i vekst*. Boken är skriven utifrån institutionella förhållanden för Norge, men det mesta är relevant också för Sverige och liknande länder.

Med svart sektor menas "skatteunddragelser och annan økonomisk aktivitet som bevisst eller obevisst gir et ulovlig økonomisk utbytte". Författarna näm-

ner flera orsaker till förekomsten av svart arbete som bristande kunskap, arbetslöshet, regleringar och missnöje med den offentliga sektorns användning av skatteintäkter.

Man försöker också utreda hur skatterna påverkar omfattningen av det svarta arbetet. Deras egna forskningsresultat i denna fråga med beaktande av risken för straff samt riskaversion ger emellertid upphov till motverkande effekter, bl a genom att högre inkomst kan ge en större benägenhet till risktagande. Den formella analysen ger därför få definitiva resultat om hur skatterna påverkar det svarta arbetet.

Som framgår av bokens titel tror författarna att den svarta sektorn är växande. Författarna nämner ett stort antal orsaker som 1) ett ökande skattetryck (trots avsaknaden av definitiva slutsatser i den tidigare analysen i denna fråga), 2) ökad andel yngre arbetstagare, 3) ökad arbetslöshet, 4) ökad fritid, 5)

tekniska förbättringar i hushållsarbetet, 6) minskat förtroende för statsmakten, 7) alienation, 8) minskade kontrollmöjligheter, 9) stigande relativa priser för tjänster, 10) mer disponibel tid genom överföring av hälso- och sjukvård till offentlig sektor samt 11) att stigande förvärvsfrekvens för kvinnor ger fler svartjobbade dagmammor.

Författarna synes dock vara något ensidiga när man endast presenterar faktorer som talar för en växande svart sektor. Den ökande andelen anställda inom offentlig sektor och inom större företag där den interna kontrollen kräver en relativt noggrann redovisning av inkomster och utgifter verkar t ex i motsatt riktning. Därtill är även en del av förklaringarna till en växande svart sektor föga övertygande. Den ökade fritiden redovisad som minskningen av genomsnittlig arbetstid per arbetare motverkas av en ökning av kvinnornas förvärvsfrekvens. Därtill torde ökad fritid till stor del vara ett val av lägre arbetsinsats snarare än en övergång från vitt till svart arbete. De stigande relativa priserna för tjänster genom ökad timlön ger också en prisökning för svart arbete. Överföring av hälso- och sjukvård till offentlig sektor tenderar att minska andelen svart arbete för dessa typer av tjänster.

Den empiriska delen av boken innehåller inte några övertygande resultat som visar att den svarta sektorn är växande. Bokens titel får därför tolkas som en utgångspunkt för analysen snarare än som ett resultat av denna. Författarna är dock inte ensamma om sin uppfattning; 65 procent av de intervjuade tror att det svarta arbetet kommer att öka i framtiden.

Författarna analyserar också effekterna av den svarta sektorn och konstaterar att denna kan innebära ett bättre resursutnyttjande genom att den möjliggör ömsesidigt fördelaktiga byten. I stället för att måla själv kan man betala en målare svart som gör det snabbare och bättre. Den svarta sektorn kan emellertid också leda till allokeringsofluster genom att mindre effektiva produktions- och transaktionsmetoder

överlever pga den mycket stora konkurrensfördel som uppkommer om man inte betalar skatt. Den svartarbetande målaren skulle kanske ha konkurrerats ut av en mera effektiv större målerifirma om de konkurrerat på lika villkor.

Den svarta sektorn påverkar också inkomstfördelningen genom att vissa personer undviker skatt och genom lägre priser för köpare av varor och tjänster från den svarta sektorn.

Tillsammans med senare uppskattningar om en förhållandevis liten svart sektor antyder detta slutsatsen att den svarta sektorns negativa effekter på allokering och fördelning är relativt begränsade. Författarna betonar i stället de moraliska problem som kan uppkomma genom den svarta sektorn. Den svarta sektorn är kanske därför mera ett moraliskt än ett direkt ekonomiskt problem.

Boken innehåller också en kritisk granskning av den internationella forskningen om den svarta sektorns omfattning i olika länder. Uppskattningar som baseras på den långsiktiga utvecklingen av sedelmängd och dylikt utgår från ett antal antaganden som inte förefaller vara rimliga. Dessutom ger beräkningarna motstridiga resultat även för samma land och tidsperiod. Författarna har störst förtroende för en uppskattning av Tanzi [1980] enligt vilken den svarta sektorn uppgick till 3,5–4,6% av BNP i USA år 1976. Även denna skattning har dock svagheter att den antar att det inte fanns någon svart sektor år 1929 samt att den inte tar hänsyn till att dollarn också är en internationell valuta.

Klovland [1980] försöker uppskatta den svarta sektorns omfattning i Norge och Sverige baserat på utvecklingen av sedelmängden. Närmare bestämt antas att det statistiska sambandet mellan sedelmängd och skattenivå visar sambandet mellan den svarta sektorns storlek och skattenivån. Undersökningen kräver därtill antagandet att det inte fanns något skatteundandragande för startåret 1952.

Klovlands uppsats [1980] visar en mycket stor osäkerhet i resultaten. I vis-

Tabell 1. Deltagande i svart arbetsmarknad under det senaste året.

	Isachsen och Strøm [1980]	ScanFact/VG (1980)	SIFO [1980]
Köpt svart	29 %	16 %	19 %
Jobbat svart	20 %	16 %	14 %

sa preliminära skattningar får skattevariabler negativa tecken, vilket innebär en negativ svart sektor om beräkningsmetoden fullföljs. Koefficienterna för de centrala skattevariablerna varierar med multiplar på 3–5 vid mindre variationer i specifikation och estimeringsperiod. Även för den valda skattningen av ekvationen varierar den svarta sektorns andel mellan 6,9 och 17 procent för Sverige och mellan 4 och 16 procent för Norge, beroende på vilket antagande som görs för sedelmängdens omloppshastighet m m. Författarnas redovisning och användning av Klovlands resultat ger intryck av att dessa är betydligt mer tillförlitliga än vad som framgår av ursprungsmaterialet.

Den svarta sektorn kan också uppskattas som skillnaden mellan inkomst-användning och inkomst för samtliga eller vissa grupper av inkomsttagare. Beräknat på detta sätt uppgår den svarta sektorn till 0,2 procent av BNP för Australien, 1,9 procent för Belgien, 0,52 procent för Irland, 3,6 procent för Sverige, 1,4 procent respektive 2,3–3,0 procent för England och 1,5 procent för USA. Siffrorna är dock inte direkt jämförbara pga skillnader i definitioner och beräkningsmetoder. Ett problem med denna metod är att den exkluderar svarta varor och tjänster som ej registrerats på inkomstansvarningssidan.

Bokens viktigaste bidrag till kunskapen om den svarta sektorn utgörs av en omfattande intervjuundersökning av det svarta arbetet i Norge. Svaren skickades i anonyma brev, vilket kan väntas ge större ärlighet än vid de personintervjuer som tidigare utförts i Norge och som utförts av SIFO i Sverige. Svarsfrekvensen var 73 procent.

Tabell 1 visar andelen som erkänt deltagande i den svarta marknaden i

denna undersökning och två undersökningar med personintervjuer. Personintervjuundersökningarna för Norge respektive Sverige visar samma storleksordning för det svarta arbetet mätt på detta sätt. Tabellen visar också att brevintervjun gav väsentligt högre resultat än personintervjun för Norge, vilket bl a kan förklaras av det bättre anonymitetsskyddet. Den stora skillnaden mellan resultaten i tabell 1 avslöjar en mycket stor osäkerhet också för denna metod för kartläggning av den svarta sektorns omfattning.

På frågan om den intervjuade jobbat svart någon gång svarade 39 procent ja, medan motsvarande siffra uppgift till 21 procent i en personintervjuundersökning från 1971. Detta är det främsta empiriska stödet för uppfattningen att den svarta sektorn är växande som redovisas i boken. Som påpekas av författarna är emellertid även detta stöd mycket svagt med tanke på att brevintervjun gav väsentligt högre svar än personintervjun också när undersökningarna gällde samma år enligt tabell 1.

I samband med diskussion av undersökningarna som baseras på skillnaden mellan inkomst och inkomstansvändning konstateras däremot att "vi heller icke finner spor av vekst som avviker fra veksten i den hvite økonomien".

I enlighet med tidigare resultat för Sverige, SIFO [1980], noteras ett mer omfattande svart arbete för yngre och för män, medan det svarta arbetet är lika vanligt i tätort som på landet. Köp av svarta varor ökar med utbildningens längd, medan svartjobb är vanligast för personer i mellangrupperna med 8–12 års utbildning.

Personer som inte skattefuskade fick också frågan varför man inte gjorde detta. De moraliska aspekterna är up-

penbarligen viktiga; 67 procent angav något av alternativen "Ikke samvittighet til det", "Plikt til å betale", "Offentlige treger penger", "Galt hvis alle gjør det", medan endast 10 procent angav "Ulovlig, kan få straff". Resterande alternativ "Ingen mulighet til å snyte", "Det lønner seg ikke" och "Annet/vet ikke/ubesvart" fick 16, 2 respektive 5 procent.

Baserat på uppgifter om det egna svarta arbetet uppskattas detta utgöra 2 procent av den totala registrerade arbetstiden. Om man i stället mäter de svarta inkomsterna enligt egna uppgifter uppgår dessa till 0,85 procent av BNP. För att minska problemet med underrapportering ställdes också frågan om hur mycket man tror att personer i samma huvudyrke i genomsnitt arbetar svart. Detta ger svarta inkomster som uppgår till 1,3 procent av BNP. Uppgiften om vad köpare av svart arbete betalat leder till skattningen att den svarta sektorn uppgår till 1,5 procent av BNP.

Av svartarbetarna hade 46 procent en svart inkomst på högst 1.000 kronor, 78 procent på högst 5.000 kronor och 89 procent på högst 10.000 kronor under ett år.

Sammantaget antyder undersökningen således att de svarta inkomsterna i Norge uppgår till någon eller några procent av BNP. En underskattning kan dock uppkomma genom att de intervjuade underskattar det egna och andras svarta arbete och genom systematiskt bortfall av personer med stor kontakt med den svarta sektorn. Skatte-

fusk i form av falska avdrag, undanhållna kapitalinkomster och dylikt ligger också utanför undersökningen.

Min egen utredning om skattefusket i Sverige, Hansson [1981], resulterade i uppskattningen att den svarta sektorn uppgår till 3,8—5,5 procent av BNP och att denna andel varit ungefärligen konstant under 1970-talet.

Isachsen och Strøms intervjuundersökning tillsammans med övriga undersökningar av den svarta sektorns omfattning i Sverige, Norge, USA, Belgien och England som framstår som någorlunda tillförlitliga efter Isachsen och Strøms kritiska granskning antyder att den svarta sektorn uppgår till högst 7 procent av BNP för dessa länder. De flesta undersökningar indikerar en svart sektor av storleksordningen 1,5—2 procent. De lägre beräkningarna tenderar dock att vara underskattningar genom att endast en del svart arbete inkluderas enligt diskussionen ovan.

*Fil dr INGEMAR HANSSON
Nationalekonomiska institutionen
Lunds universitet.*

Referenser

- Hansson, I., [1981], *Beräkning av skatteundragandet i Sverige*, Riksskatteverket.
 Klovland, J.T., [1980], "In search of the hidden economy: Tax evasion and the demand for currency in Norway and Sweden". Discussion Paper 18/80, Norges Handelshøgskole, Bergen.
 SIFO [1980], *Svartbetalare och svartjobbare*.
 Tanzi, V., [1980], "The underground economy in the United States: Estimates and implications", *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, vol 135.